

סימן מד

אבטיחים של תרומה לבהמות בקיבוץ

ראשי פרקים

הקדמה

- א. האכלת תרומה טמאה לבהמה
- ב. שותפות כהן בהנאה מתרומה
- ג. "ברירה" של חלקי הכהנים בקיבוץ
- ד. קדושת תרומה בקליפת האבטיח

ה. גרם הפסד תרומה

ו. האכלת בהמה בתרומה הראויה לאדם

ז. תרומה שנפסלה מאכילה

סיכום

* * *

הקדמה

בקיבוץ עלומים מפרישים תרו"מ מהאבטיחים הקטנים, הפגומים והשבורים על יתר האבטיחים בשטח. נשאלה השאלה, האם מותר להעלות את עדר הצאן על השטח לאחר גמר האסיף, כשודאי יאכלו גם את האבטיחים של התרומות והמעשרות. בשאלה זו יש לדון ממספר בחינות.

א. האכלת תרומה טמאה לבהמה

שנינו בתרומות (פי"א מ"ט): "...וכהן ששכר פרה מישראל אנ"פ שמזונותיה עליו לא יאכילה כרשיני תרומה". בטעם הדבר, הביא הר"ש שם את דעת ר' משה בר' אברהם, שהוא משום דכתיב (ויקרא כ"ב י"א): "וכהן כי יקנה נפש קנין כספו..." — ואפ"י נפש בהמה במשמע — "...הוא יאכל בו", ומכאן שבהמת ישראל, איננה בכלל זה, ואין להאכילה

תרומה¹. וכתב הגרי"מ טוקצ'נסקי בספר א"י (עמ' קמ"ד) דלפ"ז גם אין להאכיל תרומה לבהמה משותפת לישראל ולכהן, וכדין עבד המשותף לכהן ולישראל דאינו אוכל בתרומה בגלל חלקו של ישראל בו². אולם לאחר אריכות דברים שם הוא מתיר למעשה, על סמך דעת התוס' במספר מקומות³ החולקים על ר' משה בר' אברהם וסוברים שהאכלת תרומה לבהמת ישראל אינה אסורה מצד "נפש" אלא מצד איסור הנאה של כילוי. לדעת הגרימ"ט (שם) יש להביא ראיה שגם הרמב"ם סובר כדעה זו, מתוך כך שבהלכות תרומות (פ"ז הי"ז) כתב רק שעבד משותף איננו אוכל בתרומה⁴, אך לא כתב שם לאסור גם בבהמה משותפת. אמנם, ראיה זו יש לדחות, שכן דרכו של הרמב"ם להביא רק הלכות המפורשות במקורות ולא הלכות מחודשות, גם אם הן נלמדות בהכרח מן המפורש. עוד הוסיף הגרימ"ט שם והוכיח את דעתו להיתר

1. כך נכתב בשמו גם בתוס' ישנים על יבמות ס"ו ע"ב ד"ה הואיל.
2. ירושלמי תרומות פי"א ה"ה ורמב"ם תרומות פ"ז הי"ז.
3. יבמות שם ד"ה לא, פסחים ל"ד ע"א ד"ה מחמין.
4. בענין זה ראה באריכות במנ"ח מצוה ר"פ סי' ה'.

ברשות כהן". ופירש הר"ש (שם מ"ט ומ"י) עפ"י הירושלמי (שם ה"ה), דרך לצורך חולים בעיני רשות כהן אך לא בבתי כנסיות ומדרשות ובמבואות האפלים. וכך פסק גם הרמב"ם (תרימות פ"א הי"ח): "...וכן מדליקין שמן שריפה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלים שלא ברשות כהן... מדליקין שמן שריפה ע"ג החולין ברשות כהן". כך נפסק להלכה בחכ"א (שערי צדק פרק י"א סעי' ד') ובכרם ציון (פרק ל"ח סעי' י"א).

"ברשות כהן היינו במאמרו ובמצוותו". כך כתב הרמב"ם בפיהמ"ש (שם), וצ"ע מה בין המקרים השונים בהם דנה המשנה, ומדוע במקומות ציבוריים הותר שלא ברשות כהן ואילו לצורך חולים ישראלים יש צורך ברשות הכהן? והנה המלא"ש (מ"י ד"ה ברשות) כתב על כך בשם הרש"ס דמשום מצוה דרבים ניחא ליה לאיניש דליעביד מצוה בממוניה. אלא שמהרמב"ם שם אין נראה כן, שהוסיף הלכה נוספת עפ"י הירושלמי (שם סוף ה"ה): "ומי שאין לו שמן חולין להדליק נר חנוכה — מדליק שמן שריפה שלא ברשות כהן", ולפי דבריו קשה, שהרי מצוה זו אינה מצוה דרבים. ע"כ צריך לומר, כמו שכתבו הר"ש (שם מ"ט) והמשל"מ (תרימות פ"ב הי"ד), דאיסור הנאת כילוי של תרומה טמאה איננו מן התורה אלא מדרבנן, ולצורך רבים או הדלקת נר חנוכה כשאין שמן אחר התיירו. אך לצורך חולים לא התיירו אלא ברשות כהן⁵.

בדרך אחרת פירש זאת הרא"ש (שם אות

מדברי המשנ"ר על המשנה הנ"ל בתרומות (פ"א מ"ט ד"ה ישראל) שכתב שבהמה משותפת מותר להאכילה בתרומה.

הגר"ח גרוסברג ב"המעשר והתרומה" (פרק י' ס"ק כ"ה) הביא את דעת המנ"ח (מצוה ר"פ סוס"ק ד') שהוכיח מדברי הרמב"ם (תרימות פ"ט ה"ז), דסובר כר' משה בר' אברהם דאסור להאכיל תרומה לבהמת ישראל משום שאיננה "נפש" כהן, וכ"כ גם הרא"ש (תרימות פ"ט ה"י).

פוסקים נוספים חלקו על הגרימ"ט. הגרצ"פ פרנק, למשל, כתב (כרם ציון הלכות פסוקות עמ' קצ"ו) כי קשה לסמוך על המשנ"ר למעשה, משום שלפי דעה זו של ר' משה בר' אברהם בהמה הריהי כעבד, ומכיון שביחס לעבד של שותפין מצאנו (לעיל) שאסור להאכילו תרומה, מסתבר שה"ה גם לגבי בהמה. גם במאמר אחר בכרם-ציון שם⁵, של הרב אלעזר הכהן כהנוב (תרימות ח"א עמ' תקי"א), לאחר שהביא את דעת הפנים מאירות (ח"א סי' י"א) שהתיר, פירש שכוונתו להתיר רק באותם ימים שהבהמה בהם בבית הכהן ומטעם "יש ברירה" (כדברי המנ"ח שם), ולפי זה בנד"ד, שהבהמות נמצאות כל העת ברשות השותפים כולם, אי-אפשר לסמוך על היתר זה.

ב. שותפות כהן בהנאה מתרומה

בסוף מסכת תרומות (פ"א מ"י) שנינו: "מדליקין שמן שריפה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלים וע"ג החולים

5. ועיין שם מאמרים נוספים באותו ענין.

6. אמנם אפשר לומר שמצוות "פרסומי ניסא" עושה מצוה זו למעין "מצוה דרבים", אלא שלפי זה מי שמדליק בשעת הסכנה על שולחנו לא יוכל להדליק בשמן שריפה, ודוחק.

נקטו כהירושלמי בשביעית⁹. ולענ"ד י"ל שהתוס' ס"ל כדעת הרא"ש, דבצרכי רבים מסתמא גם הכהן נהנה ולכן שרי, וכל כוונתו בדברים הנ"ל להדגיש שההיתר להדליק במבואות האפלים הוא רק משום שגם הכהן נהנה. וצ"ע.

לפי כל זה יש להסיק לענייננו, שלדעת הרמב"ם די בהסכמת הכהן לשימוש בתרומתו לצורך ישראל, וא"כ יש להתיר להאכיל תרומה לבהמות הקיבוץ בהסכמת הכהנים שבין חברי הקיבוץ. אך לשיטת הרא"ש צ"ע אם הדבר מותר, שכן האכלת תרומה לא דמיא לנר, שכן בנר אמרינן "נר לאחד נר למאה", משא"כ ביחס להאכלת תרומה לבהמה, שהרי התרומה רק בחלקה נאכלת ע"י חלקו של הכהן, ואילו יתר הבהמות הנהנות מן התרומה שייכות לישראל. אמנם יש מקום להתיר, מפני שבכל בהמה ובהמה יש לכהן חלק, ובהמה לא ניתנת לחלוקה, וכמו שמצינו שמאותו טעם הותר לשחוט ביו"ט בהמה של ישראל וגוי השותפין בה¹⁰. אך לכאורה לא דמי, דהתם מעשה השחיטה אחד הוא וא"א לכזית בשר בלא שחיטה, אך כאן מאכילין תרומה את כל הבהמות — יותר ממה שכלול בחלק הכהן. מיהו יתכן שמכיון שלא מאכילין את הבהמות בידיים אלא מוציאים אותן כעדר בבת-אחד למרעה, בכל זאת דמי לשחיטה¹¹. ועוד יש לומר, שגם חלק הכהן

י"ב), "ברשות כהן" היינו שהוא נמצא שם, דנר לאחד נר למאה (וכ"כ הרע"ב). ולפירושו ההבדל בין המקרים במשנה הוא, שאם מדובר בצרכי ציבור, מכיון שהוא מקום שהרבים מצויים שם, מסתמא גם הכהן נהנה מן ההדלקה. אך ביחס לצרכי חולים ישראלים אי-אפשר כמובן לסמוך על סברא זו, ולכן יש להתיר רק אם הכהן עצמו נמצא במקום באופן שגם הוא נהנה מן ההדלקה⁷. והא דמותר להדליק נר חנוכה בשמן שריפה לדעה זו, י"ל כמו שהזכיר המש"מ (תרומות פ"ב ה"ד) דאין כאן הנאה כלל, דנ"ח אין ניאותרין לאורו ואינו אלא לפירסומי ניסא⁸. אמנם המש"מ דחה זאת משום דא"כ לא מובן מדוע רק כשאין לו שמן אחר שרי, אך על כך י"ל שכאשר יש לו שמן אחר והוא מדליק בשמן זה הרי הוא נהנה ממנו, דמשתרשי ליה השמן האחר. אך כשאין לו שמן אחר אין כאן הנאה, דמצוות לאו ליהנות ניתנו, (וצ"ע בסברה זו). והשתא דאתינא להכי, י"ל דגם הר"ש סובר כן.

התוס' בפסחים (ל"ד ע"א ד"ה מחמין) וביבמות (ס"ו ע"ב ד"ה אין מאכילין) כתבו שגם בהדלקת שמן שריפה לצרכי ציבור בעינין רשות כהן. ולכאורה הדברים תמוהים, דמהירושלמי הנ"ל בסוף תרומות לא משמע כן. וכתב בעל מצפה-איתן (פסחים שם ד"ה תוס') שהירושלמי בשביעית (פ"ח ה"ב) פליג על הירושלמי בתרומות, והסביר שהתוס'

7. וכ"כ בפנ"מ שם. וכן מוכח מן הירושלמי שהסיק מכאן ש"ביקור חולים אין לו שיעור".
8. וכמו שכתב מרה"פ לירושלמי שם (ד"ה מהו) דאף במצוות דרבנן אמרי' דלאו להנות ניתנו.
9. ועי' פנ"מ וטוב ירושלים שם שפירשו בדרך אחרת. ועי' ר"ש שם מ"ט סד"ה לא.
10. ביצה כ"א ע"א, שו"ע אר"ח סי' תצ"ח סעי' י"א.
11. ואולי יש לדמות קצת לריבוי בשיעורים. עיין במחלוקת הר"ן והרשב"א שהובאה ע"י הבי"ב באו"ח ריש סי' שי"ח, ובמנ"ח ("מוסך השבת") לענין שחיטה שדן בגדרי דין זה.

להתחשב בכך שרק בשר האבטיחים חייב בתרו"מ ולא קליפותיהם¹⁴, נמצא שחלק התרו"מ שנשאר בשדה הוא קטן מאד ומקביל לחלק הכהנים בעדר. אם דרך משל, מתוך קבוצה בת חמישים משפחות חמש מהן הן משפחות כהנים המהוות 10% מכלל התושבים, הרי שאם גם אחוז התרו"מ בשטח הוא בערך 10% נוכל לומר שיש ברירה, שהרי כך קי"ל בדרבנן¹⁵, וא"כ חלק הכהנים בבהמות אוכל תרומה וחלק האחרים אוכל חולין.

בניד"ד יש להקל במיוחד בשאלה זו של ברירה, משום שדרגת החיוב היא לא יותר מאשר תלת דרבנן. ראשית, תרומה בזה"ז היא מדרבנן. שנית, תרומת אבטיחים מעיקרה היא מדרבנן¹⁶. בנוסף לכך יש לזכור שהאיסור לזרים בהנאת כלוי של תרומה הוא, לדעת פוסקים רבים רק איסור דרבנן¹⁷, ושקרוב לומר שהאזור הגיאוגרפי הנדון כאן לא התקדש בקדושה שניה וא"כ, קדושתו לתרו"מ היא, גם מסיבה זו, רק מדרבנן¹⁸ (ואף יש הסוברים שהוא פטור לחלוטין מתרו"מ)¹⁹. לכן, במקרה זה בודאי נוכל לומר

נהנה מהנאת שאר החלקים, שכל שכל חלקי הבהמה ניזונים ומשמינים גם חלקו נהנה, ובפרט בקיבוץ בו השותפות איננה עומדת לחלוקה, וא"כ גם הכהן נהנה ממה שכל קבוצתו נהנית. ומאחר ותרומה בזה"ז דרבנן¹², ואף יש אומרים שהנאת כלוי אינה אסורה אלא מדרבנן, יתכן שאף הרא"ש יודה כאן להיתר. לכן נראה להתיר מסיבה זו¹³.

ג. ברירה בקיבוץ

סניף נוסף להיתר ניתן לציין מתוך כך שבשטח זה, שעליו מעלים את העדר, פזורים בנוסף לאבטיחי התרו"מ גם אבטיחים אחרים — בעיקר קטנים ושבורים — שלא נלקטו. אמנם נוסח ההפרשה הוא בדרך כלל "היותר ממאה..." ומכיון שתרומה אין לה שיעור כל האבטיחים השבורים מתקדשים בקדושת תרומה, אך את הנוסח ניתן לתקן ולומר: "אבטיח הטבל הצפוני בשטח יהיה תרו"ג", ואז לא יתקדשו כל האבטיחים השבורים בקדושת תרומה. בנוסף לכך אם נוכל

12. רמב"ם תרומות פ"א הכ"ו, שו"ע יו"ד סי' של"א סעי' ב'.
13. הערת הרב עזריאל אריאל: השאלה אם הנאת כלוי לישראל בתרומה אסורה מה"ת או מדרבנן שנויה במחלוקת בין הראשונים: לדעת התוס' (שבת כ"ו ע"א ד"ה מדליקין, פסחים ל"ד ע"א ד"ה מחמין, יבמות ס"ו ע"ב ד"ה לא יאכילנו, מנחות ס"ו ע"ב ד"ה כדי) האיסור הוא מדאורייתא, ולדעת הר"ש (תרומות פ"א מ"ט ד"ה לא) המשל"מ (תרומות פ"ג הי"ד) והחכ"א (שערי צדק פרק י"א סעי' א') האיסור הוא מדרבנן, וכך הוכיח המשל"מ בדעת הרמב"ם (תרומות פ"א הי"ח, ע"ש). ועי' מנ"ח מצוה ר"פ סוס"ק ד'.
14. נושא זה ידון בהרחבה להלן בפרק ד'.
15. עי' במאמרנו "הפרשה ע"י ברירה או שלא מן המוקף", סי' מ"א.
16. רמב"ם תרומות פ"ב ה"ו.
17. עי' משל"מ תרומות פ"ב הי"א, וראה לעיל פרק א'.
18. עי' סי' מ"ב.
19. מצד "לקוח" אין להקל כאן, מפני שהאבטיחים הנותרים בשטח אינם מיועדים למכירה.

שיש ברירה²⁰.

עוד יש לומר, דאפילו למ"ד דגם בזה"ז אין ברירה, ומשום דלא אמרינן ברירה בדבר שעיקרו מן התורה²¹, י"ל כאן דיש ברירה. דהנה, סוג ברירה זה שייך לברירה בין שותפים, ובה נחלקו תנאים במשנה במסכת נדרים (מ"ה ע"ב). לדעת ת"ק שם "השותפין שנדרו הנאה זה מזה אסורין ליכנס לחצר" וטעמם הוא משום שאין ברירה, ואילו ר' אליעזר בן יעקב חולק ואומר "זה נכנס לתוך שלו וזה נכנס לתוך שלו", ומשום ש"יש ברירה". מכיון שבמחלוקת זו קי"ל כראב"י²² הסובר "יש ברירה", נוכל להסיק מכך גם ביחס לנד"ד, שהרי עניננו בברירה בין חברי הקיבוץ הנחשבים לשותפים.

בטעם הדבר שברירה זו שונה מברירה דעלמא, כתב הר"ן בנדרים שם (ד"ה ואיכא) שהמושג "ברירה" במובן המקובל הוא בירור מאוחר, לאחר זמן, ומתיחס לפעולה שהתבצעה בעבר ושבשעת חלותה לא היתה מבוררת, בעוד שבשותפות נעשה עיקר הבירור מראש, בשעה שנשתתפו.

"...ששותפין הללו בשעה שלקחו החצר על דעת כן לקוחה, שבשעה שישתמש בה אחד מהם תהא כולה שלו לתשמיש... דהכא עדיפא מברירה דעלמא דהיינו טעמא דאמרינן בעלמא דאין ברירה, לפי שאין ראוי שיחול דבר על הספק, ולפיכך האומר לסופר כתוב גט לאשתי ולאיוז מהן שארצה אגרש פסול לגרש בו, לפי

שיש ספק משעה ראשונה לשם מי חל... אבל הכא עיקרו של דבר מתברר משעה ראשונה ומיעוטו לאחר מכן..."

אכן לדעת ר"ת (מ"ו ע"ב תוד"ה אמר) אין הדבר נעוץ בגדרים שונים של ברירה, ובענין זה קי"ל בכל גוונא ש"אין ברירה", אלא שההלכה נפסקה כראב"י שלא מטעמו — הוא סבר שאין ברירה, ואילו אנו מתירים משום שויתור מותר במודר הנאה²³. לפי הסבר זה, יש לדון אם הדברים יכולים להיות אמורים גם ביחס לשותפות בקיבוץ, שהרי כאן לאף אחד אין זכות אישית ברכוש. מיהו י"ל, דכיון דלטובתם הדבר הרי זה כאילו הסכימו והתנו כך מראש. ועוד דכיון שאנו דנים כאן בדרבנן אולי יש להקל עכ"פ, ויתכן שבזה יסכימו כל הראשונים.

ולכאורה אין הנידון דומה לראיה. בנדרים מדובר בחצר השותפים שהשימוש בה נעשה לסירוגין ע"י השותפים ולכן יש שם ברירה. וכמו שביאר הר"ן שעיקרו של דבר מתברר משעה ראשונה ומיעוטו לאחר מכן. משא"כ באבטיחים הנאכלים ע"י בהמות הם ניתנים לחלוטין לכהנים וליתר החברים וא"כ זוהי ברירה רגילה שבה קי"ל שאין ברירה. מיהו באבטיחים עצמם אין בעיה כי חלק התרומה מבורר ועומד ומיועד לכהנים בלבד והחלקים האחרים מיועדים ליתר החברים. הברירה נחוצה רק כדי לברר שחלק הכהנים בעדר מקביל לחלקם בתרומה. ומכיון שהעדר לא מתחלק לחלוטין בין הכהנים

20. עי' במאמרנו לעיל סי' מ"א שם הבחנו לענין זה בין חד דרבנן לתרי דרבנן, וכ"ש כאן דהוי ספק בתלת דרבנן.

21. עי' במאמרנו "ברירה או מוקף" סי' מ"א.

22. כך נפסק בסוגיה שם נדרים מ"ו ע"ב, וברמב"ם נדרים פ"ז ה"ד, ובשו"ע יו"ד סי' רכ"ו סעי' א'.

23. בשאלה זו עיין גם רמב"ן בפסקיו (על הרי"ף ט"ו ע"א), ורשב"א בחידושו על אתר.

מכאן ראייה אלא שקדושת תרומה חלה על קליפי אבטיח, אך עדיין צ"ע אם חלה החובה להפריש תרומה על הקליפות או לאו, שהרי יתכן אמנם כשמפריש אבטיח לתרומה חלה התרומה על כל האבטיח, והקליפה מתקדשת אגב הפרי, אך מאידך, מצד עצמה הקליפה אין חייבת בתרו"מ, ולכן אי-אפשר יהיה להפריש רק את הקליפה כשהיא נפרדת מבשר-הפרי. ואכן, הבחנה מעין זו מצינו ביחס לעץ התלתן (תרומות פ"י מ"ד-ה) וביחס לעוקצי תאנים (תרומות פ"א מ"ד)²⁶.

והנה מצאתי בכרם ציון (הלכות פסוקות עמ' קכ"א) הערת הגרא"ד רוזנטל, דאבטיח האמור כאן אינו האבטיח האדום הקרוי כך בלשוננו. הוכחתו היא מהא דבמע"י אבטיח נחלקו ר' דוסא וחכמים, ואם המדובר באבטיח שלנו לא ברור כיצד ניתן לחלוק, והא מעי האבטיח הוא עיקרו. מסקנתו היא שאבטיח במשנה הוא הנקרא בלשוננו מלון, ואכן יש לו מעיים, וקליפתו הדקה אכן ראויה לאכילה בדוחק עד השכבה החיצונית ממש, מה שאיננו נכון ביחס לאבטיח שלנו ודו"ק²⁷.

ליתר החברים, אלא הם נשארם שותפים בו י"ל שכל כבש האוכל תרומה הוא באותה שעה של הכהן וא"כ דומה ברירה זו לברירת השותפין בנדדים שבה יש ברירה. אח"כ מצאתי באמרי משה (סי' י"ג אות א') שכתב כן, ובש"כ.

אלא שדבר זה מוקשה מירושלמי סוף פ"א דתרומות שעבד של שותפין לא יאכל בתרומה. אמנם יש לחלק בין עבד שאסור לו לאכול מצד עצמו, משום שהוא זר, לבין בהמה שהאיסור רק מצד כילוי תרומה ע"י המאכיל. וכן כתב במשנה ראשונה (תרומות ריש פ"א) שבהמה של שותפין אוכלת בתרומה. אך בהרצ"ב (תרומות סי' ק"ו) כתב שאין לסמוך על כך. וא"כ למעשה אין לסמוך על היתר זה²⁴.

ד. קדושת תרומה בקליפות אבטיח

שנינו במשנה (עדויות פ"ג מ"ג)²⁵: "מעני אבטיח וקניבת ירק של תרומה — ר' דוסא מתיר לזרים, וחכמים אוסרין". וכתב הרמב"ם (תרומות פ"א ה"א): "מעני אבטיח וקליפי אבטיח ואתרוג ומלפפון — אע"פ שאין בהם אוכל... הרי אלו אסורים לזרים". והנה אין

24. ביחס לשאלת הברירה בשותפות ע"ע מנ"ח מצוה ר"פ (אות ה' בהוצ' מכון ירושלים), וקצוה"ח סי' קע"א וסי' רמ"א אות ד'.

25. ועיין באופן המפורט שבו מובא הענין בתוספתא תרומות פ"י ה"ב. ועי' תוספתא כפשוטה עמ' 464.

26. ועיין המעשר והתרומה (פ"ג ס"ק ל"ח, וכן פ"א ס"ק י"ג ופ"י ס"ק י"א) שהאריך ביחס לקליפות תפוז. ולענ"ד יש לחלק, דקליפות התפוז ראויות לאכילה ע"י מרקחת וכדו' משא"כ קליפות אבטיח. ואולי יש לחלק בין חלק הקליפה הקרוב לפרי, שראוי בשעת הדחק לאכילה, לבין הקליפה החיצונית, שאינה ראויה לאכילת אדם כלל (וזהו ממש כעוקצי תאנים). וע"ע בתורת השמיטה הערות אות כ"ב ומשפט כהן סי' פ"ג.

27. ועיין בספר "צמחי המשנה" לפלדמן, וכן בספר "הצומח במשנה" לפליקס. ועי' גם במאמרו של הרב שמעון בירן הי"ד על גמר מלאכה המופיע בס' תרומת שמעון (עמ' 55) בו הוא דן על זיהויו של האבטיח שבמשנה.

היחסי של הכהנים בקיבוץ, ובמצב כזה "יש ברירה" וכדאמרינן לעיל.

ה. גרם הפסד לתרומה

כדי לחזק את ההיתר להעלות את העדר למרעה על מקשת האבטיחים, יש לדון אם נוכל לומר שאפילו אם המעשה בעיקרו אסור, הרי סו"ס הוי רק גרמא ושרי.

והנה בענין זה למדנו בגמ' ב"ק (נ"ו ע"ב): "המעמיד בהמת חבירו על קמת חבירו — חייב". דעת התוס' שם (ד"ה המעמדי) היא, דחייבו משום שן. אך דעת הרשב"א שם (ד"ה המעמדי), שחייבו הוא משום מזיק בידים, וז"ל שם: "ולא דמי לאכלה מן הרחבה דפטור, כדאיתא בפרק כיצד הרגל, ומשמע דפי' בשקרבה אצל הפירות, דשאני הכא דמעמידה, ומשמע שלקחה באפסר והעמידה על הקמה...". נמצינו למדים, א"כ, שלדעת הרשב"א יש להזהר שלא להעלות את הבהמות על האבטיחים עצמם, אלא רק לקרבן אל השטח, באופן שהבהמות תעלינה על האבטיחים מעצמן²⁸.

בהקשר זה דן הגרצ"פ פרנק (כרם ציון הלכות פסוקות עמ' קצ"ח), בשאלת האכלת תרומה לבהמה עפ"י המשנה בתרומות (פ"ה

והנה החזו"א (מעשרות א' ל') כתב דקליפות תפוז"ז אינן חייבות בתרו"מ ואין בהן קדושת שביעית. לעומתו סובר מרן הרב זצ"ל (משפט כהן סי' פ"ד) דקליפות תפוז"ז יש בהן קדו"ש, דאולי רובא נזקקים גם לקליפה. אך יש לחלק בין שביעית לתרומה, ששם הטעם הוא משום שהנאתו וביעורו שוין (תויו"ט שם) או משום שהוא מאכל בהמה (ר"ש), אך לענין תרו"מ אין טעמים אלו מספיקים. מעבר לכך, בקליפות אבטיחים כו"ע יודו דלא חלה עליהם אף קדושת שביעית, ובודאי שלא חיוב בתרו"מ, דאין בנ"א כלל שאוכלים אותן, לא חי ולא מבושל. ואמנם בהמעשר והתרומה שם (פרק ד' ס"ק ל"ח) האריך להוכיח לחיוב בתרו"מ²⁸, אך כל ראיותיו אמורות רק על קליפות תפוז"ז ולא על קליפות אבטיח. וע"כ נלע"ד שקליפות אבטיח אינן חייבות בתרו"מ. ומ"מ ניתן להפריש מקליפות על הפרי.

א"כ ראוי לכתחילה לנסח את נוסח ההפרשה באופן שיהא ברור שאינו מפריש מן הקליפות על הקליפות, אלא גם מהקליפות על הפרי. נוסח כזה עשוי ליצור מצב שבו אחוז התרומה ביחס לחולין שנתרו בשטח מצטמצם ומקביל לחלק

28. במאמר ב"המעין" (פרשבורג ירושלים — תמוז תשי"ד) הוכיח הגר"י מינצברג מן הגמ' בברכות (ל"ו ע"ב) ומדברי הפוסקים באותה סוגיא (עי' שו"ע או"ח סי' ר"ב סעי' ו', מג"א ס"ק י"ז, ט"ז ס"ק ג', מ"ב ס"ק ל"ט, נשמת אדם כלל נ"ג ס"ק ו'), שקליפות תפוז"ז אינן דינן כפרי וא"א להפריש מהן על הפרי, אך הן עצמן חייבות בתרומה מדין "ירק". במאמר שהתפרסם לאחר מכן בחוברת מחודש תשרי תשט"ו חלק עליו הגר"ח ז' גרוסברג, וטען שניתן להפריש מן הקליפות על הפרי. כך, לדעתו, מוכח מן התוספתא (תרומות פ"ג הט"ז): "תורמין מן הערימה מן המוץ על הכרי אבל לא מן הכרי על הערימה". וכתב שם שהסכימו לכך מספר פוסקים נוספים, ביניהם הגרצ"פ והחזו"א. עכ"פ נראה שיש לחלק בין תפוז"ז לאבטיח.

29. לענין זריעת כלאים זריעה בשביעית ע"י בהמה עיין כרם-ציון אוצר השביעית הר-צבי סי' י"ב, וכן בארץ-חמדה לגר"ש ישראלי, ובאהלה של תורה (ח"ג סי' ז').

הגרצ"פ גם בכרם-ציון השלם (שביעית הר-צבי סי' ט"ז) בשם הרידב"ז (בית רידב"ז סי' ה' ס"ק א') לתרץ את הסתירה, דבסוכה (ל"ט ע"א) מצינו דאתרוג של שביעית מותר בנטילה בחג הסוכות, וכן פסק הרמב"ם בפ"ח מהל' שמיטה הי"א, ואילו אתרוג של תרומה אסור בנטילה משום הפסד תרומה, כמבואר ברמב"ם בהל' תרומות, וקשה, דהא גם הפסד פירות שביעית אסור מה"ת, דכתיב "לאכלה ולא להפסד". על-פי הסברה הנ"ל תי' הרדב"ז, דאינו אלא גרם הפסד, ובתרומה גם גרם הפסד אסור דכתיב "משמרת תרומותי", אך בשביעית גרם הפסד שרי³². והנלענ"ד להוסיף, דאפי' את"ל דגרם הפסד תרומה שרי, ההנאה מתרומה עכ"פ אסורה. ונראה דהדבר תלוי במחלוקת הראשונים האם איסור האכלת תרומה לבהמת ישראל הוא משום הנאת כילוי או משום דכתיב "כי יקנה נפש קנין כספו" (ויקרא כ"ב י"א). דאי משום הנאת כילוי, מסתבר שהאיסור הוא גם בגרמא, דסו"ס בהמת ישראל נהנית ויש למנוע הנאה זו. אך אם האיסור הוא מצד "כי יקנה נפש קנין כספו" — ובהמת ישראל אינה בכלל "נפש" — האיסור הוא על הכהן להאכיל את בהמת ישראל, אך אם הבהמה אוכלת מעצמה אין כאן איסור. וכבר כתבנו לעיל שי"א דאיסור הנאה של כילוי הוא מדרבנן בלבד³³.

מי"א): "היה עובר ממוקום למקום וככרות של תרומה בידו, אמר לו עכ"ם תן לי אחת מהן וטמאנה, ואם לאו הריני מטמא את כולך... ר' יהושע אומר יניח לפניו אחת מהן על הסלע"³⁰? מתוך כך מוכיח הגרצ"פ שגרם הפסד תרומה מותר, שהרי מה לי גוי מה לי בהמה (אמנם הוא דן שם בבהמת כהן, אך אף אנו נאמר מה לי גוי מה לי בהמת ישראל...). אכן ראיה זו יש לדחות ולומר דלא דמי, דהתם אם לא יניח את התרומה על הסלע הגוי יטמא תרומות אחרות, ולכן רק מסיבה זו ובתנאים הללו אף ר' יהושע, החולק על ר' אליעזר ואוסר לתת לו תרומה בידיים, מתיר להניח אותה על הסלע ולגרום לה טומאה. אך אין ללמוד מתוך פשרה זו שנעשתה בתנאי חוסר ברירה שתמיד מותר לגרום טומאה לתרומה. יתכן שלכך רומז גם הר"ש בדבריו שם: "יניחנה לפניו אחת על הסלע ואל יטמאנה ביד וג"כ אל יגרום טומאה לאחרות". כלומר, ההיתר להניח על הסלע הוא רק כדי למנוע טומאה מן האחרות. מיהו המילים "וגם כן" טעונות הסבר, משום שלכאורה ניתן להבין מהן ששני טעמים שונים כאן, ואולי הטעם הראשון הוא טעם כללי שיכול לעמוד בפני עצמו, וצ"ע³¹. בסוף דבריו שם נוטה הגרצ"פ לומר דכיון דכתיב "משמרת תרומותי", הרי שגם גרם הפסד אסור בתרומה מה"ת. סברה זו הביא

30. וכך נפסק להלכה ברמב"ם (תרומות פ"ב ה"ו).

31. עיין גם בריבמ"ץ ובר"ש השלם.

32. לכאורה קצת קשה על סברה זו ממסכת שביעית פ"ב מ"י, שם מבואר שאסור לקיים דלועים עד ראש-השנה כדי שייפסדו, ומשמע שגרם הפסד אסור גם בשביעית. עי' בשו"ת מהרי"ט סי' פ"ג.

33. ועיין מנ"ח מצוה ר"פ אות ד'.

סניף זה, וממספר סיבות. ראשית, האבטיחים בתלישתם יבשים הם ואינם מקבלים טמאה³⁹. שנית, אף אם ישקו אותם (דבר שללא ספק יקשה ויסרבל את מלאכת האיסוף), גם אם ניתן היה לטמא את האבטיחים, מסתבר שאסור היה לעשות זאת, מכיון שנוסח ההפרשה הוא "לכשיתלשו" וא"כ אנו מטמאים בזה תרומה בידים. אמנם בעיה זו אפשר לפתור ע"י שינוי הנוסח ל"שענה אחריתלשו".

ז. תרומה שנפסלה מאכילה

סניף נוסף להיתר בו ניתן אולי להתחשב ביחס לשאלה הכללית שלפנינו הוא, דמאחר שכתבנו שאין הפרי ראוי עוד לאכילת אדם, פקעה קדושתו. כן ראיתי להגרשז"א שכתב כן בכרם ציון ובמנחת-שלמה (סי' ס"ב ט"ז), והסיק זאת מתוך דיוק בלשון הרמב"ם (שמו"י פ"ה ה"ג) שכתב שם: "אינו מטפל לאכול תבשיל שנפסד והפת שעפשה כדרך שאינו אוכל בתרומה ובמעשר", ומשמע שה"ה גם בתרומה. אמנם לענ"ד לא ניתן ללמוד משם אלא שאין מצות אכילה בפירות שאינם ראויים למאכל אדם, אך אין ראיה שפקעה לגמרי קדושתם של הפירות. וצ"ע.

ונלענ"ד שא"א להיתר על סמך סברא זו של גרמא, אלא רק על פי עקרון ה"ברירה", וכנ"ל.

ו. האכלת בהמה בתרומה הראויה לאדם

לכאורה, יש לאסור להעלות את העדר על שדה האבטיחים משום עצם האיסור להאכיל בהמה בתרומה שהיא מאכל אדם³⁴. אלא שבזה מצאנו כמה היתרים שנתנו ע"י האחרונים³⁵. יש שכתבו שבזה"ז שאין התרומה ראויה לאכילת אדם, מותר להאכילה לבהמה³⁶. אחרים סמכו על כך שעליית העדר על האבטיחים יתכן שאיננה אלא גרמא שיש מקום להתירה ביחס לאיסור זה, וכן הורה הגרש"ס³⁷. בנוסף לכך ניתן להתחשב בכך שהאבטיחים הקטנים בדרך כלל בוסר הם ואינם ראויים כל כך למאכל אדם, ואילו האבטיחים השחורים, אחרי ששהו כמה ימים, ג"כ אינם ראויים עוד למאכל אדם ולכן גם אותם אי-אפשר להפריש כתרומה. באופן עקרוני, אם התרומה תהיה טמאה אפשר יהיה לצרף בזה להיתר גם את שיטת רש"י בביצה כ"ז ע"ב (ד"ה חלה שנטמאת) שחלה שנטמאה מריצה לפני כלבו³⁸. אך למעשה בנד"ד קשה לסמוך על

34. עיין ר"ש תרומות פ"א מ"ט ד"ה כרשיני תרומה.

35. עי' ארץ חפץ שו"ת בסוף נתיב ד', ארץ חיים יו"ד סי' של"א סעי' י"ט, הסכמות הרא"ה סי' ו', משפט כהן סי' ל"ח סעי' ב', דעת כהן סי' רל"ז, המעשר והתרומה פרק י' סעי' כ"ד, ספר א"י סי' ו' סעי' ג'.

36. כ"כ הגרצ"פ פראנק בכרם ציון הלכות פסוקות פרק ל"ח ס"ק ג', וע"ע שו"ת קול גדול סי' כ"ז ומשפט כהן שם.

37. עי' ספר א"י עמ' קמ"א ושם. ועי' שביעית פ"ג מ"ד בדין המדייר, וברמב"ם שמו"י פ"ב ה"ד והשגת הראב"ד שם. ועי' בדברי הגרצ"פ לקמן.

38. עיין תוס' שם ד"ה ועל החלה. ובענין גוף ההיתר ע"ע משפט-כהן שם.

39. עי' רמב"ם טומאת אוכלין פ"א ה"א ופ"ב ה"ח.

האבטיחים בהסכמת הכהנים שבין חברי הקיבוץ, ובהסתמך על עקרון הברירה. יש לנסח את נוסח ההפרשה באופן שיאמר בו שההפרשה איננה מתבצעת מן הקליפות על הקליפות אלא מן הקליפות על הפרי, כדי שהחלק היחסי של התרומות יקטן ויתאים לחלקם היחסי של הכהנים בקבוצה.

(נוהגים במקומות רבים להעביר את כל התרומות לשימוש בגן החיות, אך מקנים את הבהמות קודם לכן לכהן.)

סיכום

מכל האמור כאן, עולה, שמותר לחברי הקיבוץ להעלות את העדר על שדה

סימן מה

אורח בתרו"מ

ראשי פרקים

הצעת השאלה

א. התנאה בדמאי

ב. זכין לאדם שלא בפניו

ג. בעלות אורח על מנתו

* * *

הצעת השאלה

א. התנאה בדמאי

במשנה מסכת דמאי (פ"ז מ"א):

"המזמין את חבירו שיאכל אצלו והוא אינו מאמינו על המעשרות אומר מערב שבת מה שאני עתיד להפריש למחר הרי הוא מעשר ושאר מעשר סמוך לו. זה שנשיתי מעשר עשוי תרומת מעשר עליו ומעשר שני בצפוני או בדרומו ומחולל על המעות".

ובירושלמי שם:

"א"ר יוחנן מתניתין בדמאי. הא בוודאי לא. (הוכחה לכך ממשנה אחרת בהמשך אותו פרק העוסקת בודאי טבל) הא מתני' זו אפילו בודאי, דתנינן תמן היו לו תאנים של טבל

חתן בן תורה עומד להתארח אצל חותנו בשבת. חותנו אינו מדקדק להפריש תרו"מ מכל המאכלים מן הצומח העולים על שולחנו. עם זאת הוא רואה את עצמו כיהודי שומר מצוות ואוכל כשר. הוא עלול להיפגע מאוד אם חתנו יבקש ממנו רשות לעשר משלו, ועלול להתיחס לכך שכאילו מחזיקים אותו כמי שאינו מקיים מצוות כהלכה. מאידך אין החתן יכול להפריש משלו על של חותנו, כי אינו יודע אלו מאכלים יגישו לו בשבת. האם יש דרך לחתן לאכול אצל חותנו ללא חשש טבל?